

Luksus ja eliitti Unkarin kansantasavallassa

Arvio teoksesta Majtényi, György. *Luxury and the Ruling Elite in Socialist Hungary. Villas, Hunts and Soccer Games*. Bloomington: Indiana University Press. 2021. 366 s. ISBN 9780253055927.

Kenneth Partti

Unkarilainen sosiaalishistorioitsija ja professori György Majtényi (Károly Eszterházy -yliopisto, Eger) on tarttunut haastavaan, mutta erittäin kiintoisaan tutkimusaiheeseen. Hän tarkastelee tuoreessa teoksessaan kommunistipoliitikkojen luksuksenhakuista elämäntyyliä Unkarin kansantasavallassa 1949–1989. Tällaista aikanaan piilotettua ilmiötä ei aiemmin ole tutkittu kovinkaan paljon Unkarin osalta, eikä vastaavia eliitin elintasoja ja vapaa-aikaa koskevia tutkimuksia ole liikaa myöskään muiden sosialistimaiden osalta (harvoina esimerkkeinä Crowley & Reid 2012, Gronow 2003 ja Tomka 2020).

Esipuheessa Majtényi kirjoittaa, että tutkimuksen pohjana on hänen vuonna 2009 julkaistu unkarinkielinen teos *K-vonal* ("K-linja", viitaten puolueen sisäiseen ja suljettuun puhelinlinjaan), jonka ensipainos myytiin Unkarissa nopeasti loppuun (s. 1). Nyt Majtényi on palannut takaisin aiheen pariin ja täydentänyt hajanaisesta lähdeaineistosta laatimaansa aiempaa tutkimustaan kansainvälistä lukijakuntaa varten. Lopullisen tekstin on kääntänyt englanniksi Thomas Cooper. Lisäksi teos sisältää 25 valokuvaa ilmentämässä työväenpuolueen johtohenkilöiden jokapäiväistä elämäntyyliä virallisten kulussien takana.

Kirjassa on johdannon lisäksi kuusi päälukua, jotka käsittelevät kukin yhtä aihepiiriä kerrallaan: uuden sosialistisen puolue-eliitin synty, asuminen ja elämäntyyli, puolueen metsästysseurat, kontaktit järjestelmän ja kansan välillä, julkiset ja puolijulkiset tilat sekä puolue-eliitin identiteetti kollektiivisena ryhmänä. Teos etenee kertomuksenomaisesti aiheesta toiseen ja luvut kattavat koko tutkittavan ajanjakson, 1940-luvun lopulta 1980-luvun loppuun asti.

Eliitti ja luksus

Unkari oli ollut vuoteen 1944 asti muodollisesti, mutta samalla rajoitetusti, parlamentaarinen demokratia. Toisen maailmansodan lopussa se joutui Neuvostoliiton

miehittämäksi, minkä jälkeen se adoptoi sieltä totalitaristisen valtion ja diktatuurin mallin. Unkarin kansantasavallan aika (1949–1989) voidaan jakaa karkeasti kahteen aikakauteen sen työväenpuolueen johtajien mukaan: Mátyás Rákosi (1892–1971) toimi Unkarin työväenpuolueen pääsihteerinä vuodesta 1948 kesään 1956 asti, kun taas János Kádár (1912–1989) oli sen jatkajan, Unkarin sosialistisen työväenpuolueen, pääsihteerinä syksystä 1956 aina vuoteen 1989 asti. Molemmat halusivat lehdistön ja suuren yleisön silmissä profiloitua maanläheisiksi kansanmiehiksi, mutta Majtényin tutkimus paljastaa, että todellisuus oli kulissien takana jotain muuta.

Tutkimuksen keskeisimmät käsitteet, *eliitti* ja *luksus*, määritellään heti teoksen ensimmäisessä pääluvussa. Majtényi käyttää kategoriana johtavaa eliittiä (*ruling elite*), jonka hän määrittelee ryhmäksi, joka kontrolloi kaikkia tärkeimpiä poliittisia virkoja ja asemia. Luksustuotteet Majtényi puolestaan määrittelee sellaisiksi tarpeettomiksi hyödykkeiksi, jotka eivät ole elämisen kannalta millään lailla välttämättömiä, esimerkiksi uima-allas omalla kotipihalla. Luksushyödykkeet pikemmin edustivat pröystäilyä ja jopa narsistista elämäntapaa, ja tämä oli samalla keskeisin erottava tekijä puoluejohdon ja tavallisen kansan elämäntyylien välillä. (s. 15–19, 22–23.)

Varsinainen puolue-eliitti ja sen tarkka lukumäärä on vaikeahko arvioida tarkasti, mutta Majtényi laskee, että vuonna 1950 poliittisiin avainpositioihin kuului laskentatavasta riippuen noin 2700–3000 ihmistä. Seuraavina vuosikymmeninä luku pysyi yli kahden tuhannen, kunnes 1980-luvun lopussa se laski hallintojärjestelmän kaventumisen myötä alle tuhanteen (s. 52, alaviite 92). Kymmenmiljoonaisessa Unkarissa kyse oli siis selkeästi pienestä ja rajatusta joukosta.

Luksuksen lumoissa

Majtényin teoksesta saamme lukea, että puolueen korkea-arvoisimmat jäsenet muuttivat mielellään asumaan huviloihin maan pääkaupungissa Budan kukkuloille, sillä niiden rinteille ei tavallisen työläisen katse yltänyt. Puolue-eliitillä oli selkeitä etuja, joita muilla ei ollut: oma ulkomaille yhdistetty puhelinlinja, mahdollisuus matkustaa ulkomaille, parhaat mahdolliset sairaalapalvelut sekä autoetu. Ulkomaanmatkojen lisäksi Rákosi ja Kádár valitsivat tarkkaan jäsenet puolueen metsästysseuroihin, sillä näiden puitteissa pystyi tarkkailemaan puoluetoverien käyttäytymistä myös vapaa-ajalla. Lisäksi Budapestissä oli tiettyjä valvottuja ravintoloita ja kansallistettuja hotelleja, joissa saivat länsituristien ohella vieraila vain puolueen sisäpiiriläiset. Sosialistisessa järjestelmässä ei ollut virallisesti yksityisomistusta, mutta puolue-eliitille tällainen harvinaisuus oli epävirallisesti ja kiertoteitse tarjolla.

Neljännessä pääluvussa keskitytään 1950-luvun Unkarin maailmankuuluihin jalkapalloilijoihin sekä stahanovilaisittain raataviin ja palkittuihin mallityöläisiin. Nämä ryhmät eivät kuuluneet poliittiseen eliittiin, mutta heillä oli tavallisia kansalaisia laajemmat oikeudet esimerkiksi matkustaa pelimatkoille ulkomaille ja asioida vain puolueen jäsenille tarkoitetuissa liikkeissä. Tämän lisäksi poliitikot käyttivät heitä oman asemansa pönkittämiseen, sillä heidän seurassaan edustamalla poliitikot toivat esiin omaa kansanläheisyyttään.

Kuvaavin ero oli se, että työväenpuolueen ministerien ja politbyroon jäsenten tulotaso oli kuusinkertainen maan keskipalkkaan verrattuna. Tämä suhde pysyi samana vuosikymmenten ajan koko tutkittavan aikakauden läpi. (s. 59–60.) Kun valtaa ja resursseja oli huomattavasti enemmän kuin muilla kansalaisilla, se näkyi myös kulutustottumuksissa ja elämäntavoissa. Kuvaavaa puolue-eliitin elämäntavoille olivat villat, autot, luksuselämä ja väärinkäytökset. Puolue huolehti korkea-arvoisimpien jäsenten tarpeista ja hankki haluttuja länsimaisia tuotteita, joita oli muutoin erittäin hankala saada. Esimerkiksi länsimaiset autot saatiin välittäjien kautta Wienistä, ja kun auto meni rikki eikä Unkarissa ollut vastaavia varaosia tarjolla, piti myös ne hankkia Wienin kautta. Puolue-eliitin edustusautoksi ei aina kelvannut neuvostoliittolainen Volga tai edes ZIL, vaan alle piti mielellään saada länsisaksalainen Mercedes-sarjan menopeli. Škodien ja Pobedojen sijaan puolueen autohallissa majailivat Chevrolet'n, Buickin ja Chryslerin mustat autot.

Puolue-eliitin jäsenillä oli siis huomattavia etuja tavalliseen kansaan nähden, mutta asema puolueessa oli myös jatkuvan tarkkailun kohteena. Etuoikeudet olivat riippuvaisia asemasta puolueessa, ja tämän aseman saattoi menettää. Esimerkiksi 1950-luvun alussa käytiin näytösoikeudenkäyntejä sellaisia poliitikkoja vastaan, jotka haluttiin ulos virasta ja puolueesta, toisinaan maasta ja koko elämästä ylipäätään. Puolue siis antoi, mutta myös otti.

Työväenpuolueen johtajien elämäntyyliä voi kuvailla ristiriitaiseksi. Monet poliitikot muistivat edelleen maailmansotien välisen ajan sekä amiraalivaltionhoitaja Miklós Horthyn (1868–1957) aristokraattiset ajat ja tavat, mutta nyt sosialisteina heidän oli pyrittävä niistä eroon – tai ainakin esittää, etteivät he harrastaneet mitään porvarillisia hapatuksia. Paradoksaalisesti metsästysseurat ja puolisuuljetut ravintolat sekä hotellit vain valikoitujen asiakkaiden käyttöön muistuttivat enemmän kapitalistisia herrakerhoja kuin marxismi-leninistisesti suuntautuneen työläisen ihannekuvauksia.

Narratiivi naurettavuuksien rajoilla

Teoksen johdannossa Majtényi ilmoittaa kirjoituslajikseen, historioitsija Hayden Whitea hyödyntäen, ironissävyyisen satiirin (*ironic tone of a satire*), joka ottaa huomioon kontekstit ja operoi sekä radikaalilla että liberaalilla otteella (s. 4–6). Kyseessä onkin varsinainen kokoelma anekdootteja, joista saa lukea mitä absurdeimpia tapahtumia puoluejohdon arkielämästä ja toilailuista metsästysreissuilla, ulkomaanmatkoilla sekä milloin missäkin. Kokonaisuus pysyy kuitenkin hyvin kasassa ja teoksessa on havaittavissa punainen lanka loppuun asti. Esitystapa toimii, koska ironinen ja revittelevä tyyli ikään kuin tekee ikävästä aiheesta hiukan helpommin lähestyttävän. Mikään ei lopulta ole niin vakavaa, etteikö sille voisi vähän nauraa vapauttavasti.

Alkuperäislähteiden pirstaleisuus paistaa silmään läpi koko tutkimuksen. Tutkimuskohteena oleva ilmiö on sellainen, josta ei varsinaisesti ole säilynyt mitään suoria lähteitä – harva sosialisti kun rehvasteli yltäkylläisellä elämäntyyllillään, vaan pikemmin halusi pitää sen suurelta yleisöltä piilossa. Esimerkiksi juuri Kádár halusi näyttäytyä kansan silmissä vaatimattomana miehenä, mutta todellisuudessa hän pyrki pitämään yksityiselämänsä ja kotitalonsa visusti muiden katseilta piilossa. Hän muun

muassa huolehti siitä, että kotitalon naapuritonni pysyi tyhjänä, eikä kukaan muuttaisi sinne liian lähelle häntä.

Tutkimus ansaitseekin erityistä kiitosta sen lähdeyöskentelystä. Majtényi on käyttänyt lähteinään muun muassa poliitikkojen muistelmia, kirjeitä, oikeusasiakirjoja ja huutokauppalistoja. Lisäksi hän on haastatellut sellaisia metsästäjiä sekä hotellien ja ravintoloiden tarjoilijoita ja ovimiehiä, jotka aikanaan olivat itse paikalla järjestämässä palveluja puolueen johtohenkilöille. Näistä kaikista materiaaleista on saatu kudottua yllättävän eheä kertomus, johon on saatu myös naisten ääni mukaan. Työväenpuolueen johtohan oli täysin miehistä koostuva, mutta toisinaan ajatukset elämäntyylistä ja erinäisten tuotteiden sekä hyödykkeiden hankinnasta tulivat suoraan puolisoilta. Uima-allaskin saatettiin hankkia ihan vain sen takia, koska naapurustossa asustavalla puoluetoverilla sattui sellainen olemaan.

Majtényi (syntynyt 1974) on nuoresta iästään huolimatta ehtinyt toimia Unkarin kansallisarkiston johtajana vuosina 2000–2011, joten hänellä on ollut hyvät lähtökohdat ja -tiedot eri arkistolähteiden äärelle. Hänen kokemuksensa historioitsijana ja arkistojen asiantuntijana välittyy teoksesta hyvin, ja teksti on kauttaaltaan luotettavan oloista.

Päätäntö

Otsikon mukaisesti teos käsittelee johtavaa eliittiä ja sen elämäntapaa, johon kuuluivat muun muassa hienot huvilat, suljetut metsästyssseurat ja jalkapallo-otteluissa vieraillemiset. Kiteyttäen, puoluejohdon arkielämän kokemukset loivat oman elämäntyylinsä ja yhteisen ryhmäidentiteetin. Eliitti muuttui siis eräänlaiseksi eksklusiiviseksi yhteisöksi, johon kuulumista myös valvottiin.

Teoksessa on pohjimmiltaan kaikki kunnossa, mutta valtavan nimimäärän esitystapaa olisi voinut harkita vielä pidemmälle. Henkilön- ja paikannimiä vilisee kirjassa jatkuvasti ja nopeaan tahtiin, joten olisin toivonut kirjaan mukaan Unkarin ja etenkin Budapestin karttaa. Jos on vierailut 2000-luvun Budapestissä, osaa sijoittaa teoksessa mainitut kadut ja kaupunginosat suunnilleen sijoillensa, mutta lukijaa helpottaisi visualisointi kartan muodossa, etenkin kun erinäisistä syistä johtuen Unkarissa monen kadun ja aukion nimi on vaihtunut useammankin kerran 1940-luvun lopulta lähtien. Onneksi kirjan lopussa on kattavat nimihakemistot sekä paikannimistä että henkilöistä.

Majtényin teosta voi suositella erityisesti kaikille sellaisille lukijoille, jotka ovat kiinnostuneita kylmän sodan ajan poliitikkojen yksityiselämästä ja kulissien takaisesta elämästä. Tutkimuksena se kurkottaa poliittisen historian lisäksi muun muassa kulttuurihistorian, sosiaalhistorian ja taloushistorian alueille. Teos on esseistisellä otteellaan viihdyttävä lukukokemus, jossa näkökulmat ja toimijat vaihtuvat tiheästi, mutta tarinaa on kokonaisuudessaan mukava seurata. Mehevästä aiheesta on saatu paljon irti.

FT Kenneth Partti on historian tutkijatohtori Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.

Kirjallisuus

Majtényi, György. 2009. *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.

Crowley, David & Susan E. Reid toim. 2012. *Pleasures in Socialism. Leisure and Luxury in the Eastern Bloc*. Evanston, IL: Northwestern University Press.

Gronow, Jukka. 2003. *Caviar with Champagne. Common Luxury and the Ideals of the Good Life in Stalin's Russia*. Oxford: Berg.

Tomka, Béla. 2020. *Austerities and Aspirations. A Comparative History of Growth, Consumption, and Quality of Life in East Central Europe since 1945*. New York: CEU Press.